

УДК 378(477)

Наталія В. Цимбаленко, Тетяна М. Нефедова

Київський національний університет технологій та дизайну

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Виявлено та систематизовано основні чинники, що впливають на розвиток системи вищої освіти України. Визначено основні аспекти формування стратегії розвитку системи вищої освіти.

Ключові слова: *система вищої освіти, чинники розвитку системи вищої освіти, стратегія розвитку вищої освіти.*

Наталія В. Цимбаленко, Татьяна Н. Нефедова

Киевский национальный университет технологий и дизайна

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Определены и систематизированы основные факторы, влияющие на развитие системы высшего образования Украины. Определены основные аспекты формирования стратегии развития системы высшего образования.

Ключевые слова: *система высшего образования, факторы развития системы высшего образования, стратегия развития высшего образования.*

Nataliia V. Tsymbalenko, Tetiana M. Nefedova

Kyiv National University of Technologies and Design

FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

There have been identified and systematized the main factors in the development of higher education system in Ukraine. There has been shown the features of strategy formation in the development of higher education in Ukraine.

Keywords: *higher education system; factors in the development of higher education system; development strategy of higher education.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Забезпечення розвитку України в глобальному соціально-економічному просторі вимагає від України орієнтації на розвиток освіти як одного із державних пріоритетів, оскільки освіта виконує важливу соціальну функцію – збереження та примноження людського капіталу як ключового чинника конкурентоспроможності та сталого розвитку країни. Освіта і наука призначені створити базис для розвитку нації на інноваційних засадах із врахуванням потреб як країни в цілому, так і кожної особистості. Аналіз сучасних тенденцій розвитку освітньої системи, як складової соціально-економічних процесів в Україні, показав, що освітній простір не є винятком із сукупності сфер, які потрапляють під вплив глобалізаційних та інтеграційних

процесів. Зазначене визначає зміст та вектор розвитку усіх ланок освіти, спонукає до пошуку нових форм та технологій навчання.

На сучасному етапі розвитку України потребується реформування системи освіти, яка є одним з основоположних чинників становлення країни як сучасної демократичної європейської держави. З огляду на це набувають актуальності питання дослідження чинників її розвитку, адаптації системи освіти до умов сьогодення, що є передумовою реалізації стратегічних цілей в напрямі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності економіки України, економічного зростання та економічної безпеки.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідженню проблем розвитку вищих навчальних закладів (ВНЗ) у взаємозв'язку з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами, вивченню фінансово-економічних та соціальних чинників присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Белаш, І. Гараєв, В. Лазарев, І. Лошенко, С. Мохначев, Т. Нефедова, Н. Пащенко, І. Тарасенко, Х. Фасхієв. Проблематика стану фінансування освітньої сфери займає важливе місце в дослідженнях вітчизняних науковців, серед яких: О. Василик, В. Гейєць, В. Глущенко, І. Грищенко, О. Бойко, С. Захарін, Т. Оболенська, П. Саблук, І. Чугунов та ін.

Невирішені частини дослідження. Зважаючи на цінність досліджень зазначених науковців, слід зауважити, що сучасні соціально-економічні умови і необхідність стратегічного управління системою вищої освіти України обумовлюють необхідність дослідження основних чинників, які визначають конкурентні переваги ВНЗ на світовому ринку та впливають на розвиток вітчизняної системи вищої освіти в цілому.

Мета дослідження – дослідити чинники та визначити проблеми розвитку системи вищої освіти в Україні, які потребують першочергового вирішення.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Розвиток системи вищої освіти, її економічна безпека відіграють важливу роль при забезпеченні національної безпеки України. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», національною безпекою України є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток країни, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам, в т.ч. у сфері освіти і науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення. При цьому загрозами економічній безпеці визначено наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [1].

В науковій літературі виокремлюють три основні групи чинників, які впливають на рівень розвитку сучасної системи вищої освіти [2]:

- загальні (глобальні) чинники, які діють в усьому світі;

- специфічні чинники, які є спільними для певної групи країн;
- внутрішні чинники, які характерні для конкретної країни.

До першої групи чинників відносяться:

- поглиблення процесів глобалізації та інтеграції,

вплив цих процесів на розвиток освітньої сфери;

- поява нових загроз та викликів для розвитку існування людства;
- перехід від індустріального до інформаційного суспільства;
- зростання ролі вищої освіти для суспільного розвитку;
- трансформація вищої освіти з елітарного на масовий феномен;
- відставання розвитку вищої освіти від розвитку потреб суспільства і економіки;

ки;

- виникнення нових форм та видів освітніх послуг;
- недостатня кількість системних аналітичних досліджень проблем розвитку вищої освіти та інші.

Специфічні чинники науковці систематизують за групами залежно від рівня розвитку країн, їх досвіду і здобутків у сфері вищої освіти [2]: світові лідери – країни з високим рівнем розвитку і міжнародним визнанням освітньої системи (Канада, Великобританія, Франція, Швейцарія, США та ін.); сучасні розвинуті країни (Японія, Південна Корея та ін.); країни, які швидко розвиваються (Бразилія, Мексика, Тайвань та ін.); країни уповільненого розвитку (країни Африки); постсоціалістичні країни (або країни перехідного типу), до яких належить і Україна. Такий поділ видається досить вдалим і обґрунтовується рівнем технічного, політичного, соціального та економічного розвитку держав кожної групи.

Слід зазначити, що для постсоціалістичних країн специфічними чинниками є [2; 3, с. 2–5]:

- перехід до реформування власної системи вищої освіти;
- інтеграційні процеси;
- необхідність вивчення та імплементації досвіду розвитку вищої освіти

в розвинутих демократичних країнах;

- необхідність інформатизації, гуманітаризації та гуманізації вищої освіти;

- потреба демократизації вищої школи та децентралізація управління нею.

Водночас, на розвиток системи вищої освіти в Україні впливають також чинники, характерні саме для національного освітнього простору. До таких чинників віднесено [3, с. 7–8]:

- необхідність визначення стратегічних напрямів розвитку вітчизняної вищої освіти;

- передкризовий стан вищої освіти, який триває з моменту набуття незалежності;

- необхідність дослідження сильних і слабких сторін національної системи вищої освіти;
- потреба вивчення кращого досвіду і традицій національної вищої школи;
- складність процесів духовного відродження, формування нації і створення держави;
- необхідність концептуалізації та зміни парадигми розвитку вищої освіти;
- потреба удосконалення власної законодавчої бази;
- доцільність створення сучасної моделі ВНЗ на засадах об'єднання кращих досягнень вітчизняної і зарубіжної вищої школи;
- необхідність формування нового економічного, екологічного, правового, політичного і валеологічного мислення;
- поглиблення кризи вищої освіти;
- створення і розвиток ВНЗ недержавної форми власності.

Крім того, до особливих чинників, які визначають тенденції та впливають на вектор і темпи розвитку вищої освіти в Україні на сучасному етапі необхідно також віднести такі: втрата потенціалу наукових шкіл; падіння престижу професій науковця та педагога; недофінансування закладів вищої освіти; зниження конкурентоспроможності національних ВНЗ та, як наслідок, відтік абітурієнтів і науково-педагогічних працівників за кордон; криза неплатежів внаслідок інфляції; погіршення демографічної ситуації та соціально-економічні потрясіння; необхідність розробки адекватної сучасним завданням і глобалізаційним викликам стратегії розвитку національної системи вищої освіти на етапі входження України в Європейський освітній і науковий простір.

Відповідно до Концепції (основ державної політики) національної безпеки України, основними загрозами національній безпеці в науково-технологічній сфері визначено [4]:

- невизначеність державної науково-технологічної політики;
- вплив інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;
- науково-технологічне відставання України від розвинутих країн;
- зниження рівня підготовки висококваліфікованих наукових та інженерно-технічних кадрів.

Вирішення розглянутих проблем потребує розробки стратегії розвитку вищої освіти України, визначення стратегічного бачення як орієнтиру для інноваційних перетворень в освітній сфері. При розробці стратегічного бачення і відповідної стратегії доцільно враховувати такі основні аспекти:

на державному та регіональному рівнях необхідним є: створення системи прогнозування тенденцій розвитку освітньої галузі конкретного регіону, України в цілому; формування правового поля та нормативного забезпечення за напрямками розвитку системи вищої освіти; формування дієвих механізмів фінансування та підтримки наукової та інноваційної діяльності ВНЗ. Слід

зазначити, в Стратегії національної безпеки України серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки зазначено такі, що безпосередньо стосуються системи вищої освіти, а саме: активізацію інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційній галузях, які в сукупності формують інфраструктуру економіки знань – основу майбутньої конкурентоспроможності України у глобалізованому світі [5];

на мікрорівні доцільним є визначення ринкової ніші вищого навчального закладу в освітній та науково-дослідній сфері; врахування результатів моніторингу результативності роботи ВНЗ при складанні стратегії інноваційного розвитку та в процесі її реалізації; націленість на підвищення ефективності організації роботи університету; залучення зовнішніх інвестицій для розвитку науково-дослідної та здійснення інноваційної роботи, покращення матеріально-технічної бази університету.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В сучасних умовах, коли Україна визнала пріоритетом формування суспільства постіндустріального типу, характерною рисою якого є створення нової моделі економіки – економіки знань, освіта стає одним із ключових чинників економічного зростання та сталого розвитку держави. За даними експертів Світового банку до чотирьох основних умов формування економіки знань належать саме освіта і наука, які характеризують наявність освіченого та професійно підготовленого населення, здатного до продукування, розподілу і використання знань.

У найближчій перспективі на стратегічному рівні управління вищою освітою необхідно розробити програму дій (стратегію), створити «запас міцності» для виходу на світовий освітній ринок, задіявши всі наявні чинники конкурентоспроможності, потенціал української освіти і науки, та створити нові можливості, що потребує зміни вектору розвитку національної системи вищої освіти. Це дозволить забезпечити динамічний розвиток освітньої галузі, стимулюватиме процеси комерціалізації знань, сприятиме посиленню ринкових позицій державних ВНЗ, зростанню їх конкурентоспроможності, оскільки лише за таких умов освіта виконуватиме свою місію щодо розвитку людського потенціалу країни.

Література

1. Про основи національної безпеки України: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=243392477.
2. Плахотник О. Аналіз факторів розвитку сучасного вищого образования в мире и в Украине [Електронний ресурс] / О. Плахотник, А. Безносок // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. – № 1 (11). – Режим доступу: <http://pps.udpu.org.ua/article/view/18675/16416>.

3. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков. – К.: Таксон, 2002. – 176 с.
4. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/spart85/inx85170.htm>.
5. Стратегія національної безпеки України (прес-реліз) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediarnbo.org/2015/04/10/strategiya-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-pres-reliz>.
6. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
7. Про вищу освіту: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Про освіту: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00.
9. Шевченко Л. С. Фінансування вищої освіти: подолання загроз ресурсної залежності [Електронний ресурс] / Л. С. Шевченко. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
10. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] // Офіційний сайт державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Буцька О. Ю. Джерела фінансування вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / О. Ю. Буцька. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua>.
12. Нанівська Є. В. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти України [Електронний ресурс] / Є. В. Нанівська // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації та традиції в сучасній науковій думці». – Режим доступу: <http://intkonf.org/nanivska>.
13. Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодення [Електронний ресурс] // Викладення доповіді CFSE-Україна. – Режим доступу: <http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopovidf-case-ukraina-finansuvannya-sistemi-vischoi-osviti-svitova-praktika-i-ukraïnske-sogodennya.html>.